

УКРАЇНСЬКА ДІАСПОРА

УДК: 94 (477) “1700/1742”:32

© Галина Яценюк (Чернівці)

**ФОРМУВАННЯ ОРГАНІВ ПРАВЛІННЯ
ПЕРШОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛІТИЧНОЇ
ЕМІГРАЦІЇ 1710 р.**

У статті, проаналізовано процес формування першого еміграційного уряду під керівництвом Пилипа Орлика. Розкрито проблеми пов'язані з початковою діяльністю еміграційного уряду, а також подані короткі біографічні відомості про основних посадовців при першому еміграційному уряді.

Ключові слова: еміграція, Полтавська катастрофа, гетьман-емігрант, військо козацьке, запорожці.

Полтавська катастрофа, яка сталася 27 червня 1709 р. (ст.ст.), на думку українських учених, ознаменувала початок доби першої української політичної еміграції. Разом зі шведським королем Карлом XII та І. Мазепою у вигнанні в Бендерах опинилися генеральний писар П. Орлик, небіж Мазепи А. Войнаровський з дружиною та, як пише Д.Крман у своєму щоденнику [13, с. 94], “найвищий козацький фельдмаршал”, тобто генеральний осавул Г. Герцик. Інших прізвищ автор не подає. Як він сам пише, “...інших не пригадую. Загалом шведів було близько двох тисяч і така ж кількість мазепинців і запорожців разом із своїм найвищим гетьманом, тобто кошовим Гордієнком”. За даними О. Янович та Л. Шендрика, в еміграцію разом з Мазепою відбуло усього 50 провідних представників козацької старшини та близько 500 козаків із Гетьманщини [20, с. 74-76]. Єдина надія їх тепер була на те, щоб з допомогою Швеції і Туреччини вирвати Україну з-під влади Росії, зробивши її незалежною державою. Так, одразу ж майже з перших днів в еміграції зародився український визвольний рух, охрещений його ворогами “мазепинством”, який у подальшому став символом боротьби проти політики російського царату за визволення України по обох берегах Дніпра.

Аналізуючи джерела, можна продовжити список тих діячів, які разом з гетьманом Іваном Мазепою відправилися в еміграцію. Окрім згаданих Пилипа Орлика, Андрія Войнаровського, яким гетьман довіряв найбільше, в еміграцію відправилися ще певна кількість провідних діячів України.

Найперше належить згадати Григора Герцика, який був генерал-ад'ютантом при Мазепі. Він відіграв досить значну роль у виступі Мазепи з Карлом XII проти Росії, разом з ним утікав до Бендер, звідти ж провів Мазепу в останню путь до Галаца. Після того, як Орлик став гетьманом, був призначений генеральним осавулом. В еміграцію відправився й Іван Герцик, який з 1710 р., тобто вже при уряді Орлика, був генеральним хорунжим. Був ще й Афтамен Герцик, який при Мазепі служив прапороносцем, він разом з братами теж відправився в еміграцію.

Відомою особою був і Дмитро Горленко, прилуцький полковник, який одразу ж підтримав плани Івана Мазепи – приєднатися до Швеції і з її допомогою звільнити Україну від Росії. Він брав досить активну участь у походах Орлика на Україну в 1711 й 1713 роках [6, с. 189].

Климент Довгополий, який теж активно підтримував Мазепу та намагався втілити задуми

гетьмана в життя, при уряді Пилипа Орлика був генеральним суддею, членом козацької делегації в Стамбул 1712 р., пізніше жив у Швеції разом Орликом.

Федір Минович – генерал-ад'ютант, разом з урядом Мазепи відправився за кордон і підтримував спочатку Мазепу, а потім Орлика. Є згадки, що його брат Василь Минович посилав до нього свого слугу Вітмана, щоб застерегти брата від переїзду до Росії, бо “ті, що повертаються від шведів, потрапляють тут під варту”.

Федір Третяк – теж один з прибічників Мазепи. Про нього відомо тільки те, що при уряді Орлика він був генеральним суддею.

Федір Нахимовський був досвідченим українським дипломатом, який спочатку виконував доручення Мазепи, а потім і Пилипа Орлика, а також і Григорія Орлика на еміграції в Туреччині до 1714 р., потім у Швеції та Польщі, з 1714 р. – в Криму. Він спершу був булавничим, далі – генеральним писарем в уряді Пилипа Орлика. Їздив до запорожців та до Криму з листом від Фредеріка I, у якому той сповіщав про свій вступ на шведський трон, а також запевняв давніх союзників Карла XII “у своїй королівській прихильності та протекції” (лист від 25 березня 1720 р.) і бажав їм “усіх мислимих благ”. Нахимовський писав з Криму запорожцям, що після смерті Карла XII важко жилося їм у Швеції. Він скаржився на те, що після смерті Климента Довгополого у Скандинавії не залишалося більше нікого з соратників Мазепи [17, с. 87].

Іван Бистрицький (полковник) – управитель маєтками Івана Мазепи, два рази їздив від гетьмана з дорученням до Карла XII. Був головним свідком у розподілі грошей Івана Мазепи.

Варто згадати ще одну людину, яка разом з гетьманом та старшинами відправилася в еміграцію, – це православний священник Парфеній, але, на жаль, його доля невідома.

Отже, з гетьманом Мазепою прибули в еміграцію: генеральна старшина – обозний Іван Ломиковський, писар Пилип Орлик, 2 бунчужні, Федір Мирови, І.Максимович та ще один генерал-ад'ютант Григорій Герцик, генеральний хорунжий Іван Герцик, 2 генеральні судді Климент Довгополий та Федір Третяк, генеральний писар Федір Нахимовський, полковники – прилуцький Дмитро Горленко, староста шептаківський, а згодом полковник Іван Бистрицький та чернігівський канцелярист Данило Болбот, а також священник Парфеній – всього 45 старшинських родин.

Однак не тільки військова старшина виїхала з гетьманом, його супроводжувало й військо, яке спряло формування першого еміграційного уряду, надаючи йому певну військову допомогу. Щоправда, нині, існує ряд суперечливих думок з приводу кількісного складу війська та старшини. Наприклад, М.Андрусак у праці “Зв'язки Мазепи з Станіславом Лещинським і Карлом XII” [1] стверджує, що чисельність війська Мазепи становила від 3 до 12 тисяч. Меншиков у своєму донесенні цареві сповіщав, що Мазепа перейшов до шведського короля з малою кількістю людей – тисячі півтори, та з одностумцями і старшиною. Дослідник доби Мазепи

В. Готвальд [5] пише, що Мазепа привів десятитисячне військо. Проблемою дослідження кількісного складу війська, яке разом з гетьманом перейшло до Карла XII, найбільше займався В. Луців [11]. У своїй праці “Гетьман Іван Мазепа” він стверджував, що число надійного війська складало приблизно 5 тисяч. Прибувши до табору Карла XII, гетьман написав листа до стародубського полковника І. Скоропадського, у якому спочатку дав пояснення своїм діям, а потім просив, щоб полковник підтримав гетьмана, “якщо Ваша Милість є правдивим сином Вітчизни, то постарайтеся викоринити московське військо із Стародуба... Та до боку нашого в Батурин поспішайте, щоб не попасти в руки московські” [3, с. 336-337]. Та Скоропадський не виконав волі гетьмана.

На нашу думку, найближче до реальної цифри, яку становило остаточне військо Мазепа, що переправилося з ним через Дніпро, ознаменували цими діями початок еміграційного руху, було 2-3 тис. осіб та близько 30 провідних козацьких старшин, останні й утворили еміграційний уряд. Решта ж війська та козацьких полковників, коли дізналися про справжні плани гетьмана Івана Мазепа, повернулися на Україну, боячись розправи з боку російського уряду.

Після смерті гетьмана українську еміграцію найбільш цікавили дві справи: хто буде гетьманом України в еміграції і кому дістанеться той значний маєток в золоті, дорогоцінностях і гетьманських інсигніях (клеинодах), які привіз Мазепа з собою до Бендер? Особливі суперечки викликало питання про спадщину Івана Мазепа. За його гетьманування (як, зрештою, й за його попередників) приватний скарб гетьмана не був відділений від генерального скарбу. За ці гроші, в основному за військові скарби, довгий час були гострі непорозуміння між Андрієм Войнаровським – небожем і спадкоємцем Мазепа, та Пилипом Орликом – генеральним писарем.

Загально панувала думка, що майно старого гетьмана має послужити на користь української справи та війська, що зібралось на підвладній турецькій території. Тому кандидатура Андрія Войнаровського, племінника Мазепа й спадкоємця приватного майна гетьмана, виступила само собою на перший план. Його підтримували і шведські кола, і гетьманське оточення. Здається, і сам Мазепа прагнув передати до рук свого племінника всі засоби, державні і приватні, що були у нього, щоб полегшити йому відповідальне завдання керівника держави поза межами країни. Про те, що в Івана Мазепа була ідея спадковості гетьманства, свідчить документ, знайдений Філаретом Колесою в шведським архіві – це лист гетьмана, в якому йдеться про те, говориться, на кого має перейти майно Мазепа після його смерті, й саме тут і йде мова про його племінника Андрія Войнаровського [7, с. 8]. Хоча, сам гетьман це заперечував.

Вийшло, однак, зовсім інакше. Коли помер гетьман, А. Войнаровський категорично відмовився від претензій на гетьманство. В умовах емігрантського життя було це хоч і почесне, але досить складне завдання. Серед гетьманської старшини, козацтва і запорожців, що перебували в Бендерах, почалося велике хвилювання. Козаки, як тільки почули про відмову А. Войнаровського від

гетьманства, одразу ж почали висловлювати свої претензії на спадщину, в яку входило майно в золоті, дорогоцінностях і грошах, яку передбачливий гетьман встиг урятувати, залишаючи решту своїх величезних багатств в Україні.

22-го жовтня 1709 р. козацька старшина й кошовий Запорозького війська подали шведському королеві “Покірний меморіал запорозького війська до святого королівського маєстату Швеції”, що складався з 5 основних пунктів. Меморіал був складений 26 вересня ст.ст. в Бендерах і підписаний І. Ломиковським – генеральним обозним, Д. Горленком – прилуцьким полковником, П. Орликом – генеральним писарем, Ф. Мировичем – генеральним бунчужним і К. Гордієнком – кошовим отаманом. У цьому надзвичайно цікавому й важливому історичному документі другий пункт присвячений суто Войнаровському та його намаганням відсудити спадщину Мазепа. З українських учених навів повністю текст згаданого документа М. Возняк [4, с. 116-116].

Для вирішення першого питання була складена спеціальна “Бендерська комісія”, яка складалась в основному зі шведських офіцерів. Після майже шести місячної роботи комісія підготувала доповідь Карлу XII, на основі якої останній визнав право на спадщину Івана Мазепа за його племінником Андрієм Войнаровським. Існує думка про те, що його рішення було зумовлене необхідністю позичання грошей, що нібито простіше було зробити у приватної особи, ніж з українського державного скарбу. Але, на думку О. Кресіна, головними причинами такого судового рішення стали характерне нерозуміння представників західноєвропейської політичної культури категорій та змісту українського державотворення, несталість та правова неврегульованість останнього [9, с. 203].

Отже, козацтво і старшина залишилися в Бендерах майже без грошових засобів. Тепер той, хто мав перебрати на себе гетьманство, брав на себе надзвичайно тяжкий обов’язок – керувати урядом першої української політичної еміграції та намагатися повернути Україні її колишні права й вольності, перебуваючи за її межами.

Щодо вирішення другого питання, то насамперед слід зауважити один важливий момент, а саме: спочатку претендентів на гетьманство було кілька. Старша група старшини (за віком і посадами) пропонувала кандидатуру Дмитра Горленка, молодша – Пилипа Орлика, запорожці – Костя Гордієнка. Король Карл XII прагнув, щоб булаву отримав Андрій Войнаровський, згодом і козацька старшина пристала до цієї думки, оскільки той, хто дістане скарби Мазепа, мусить стати гетьманом. Однак коли почалися досить серйозні суперечки, А. Войнаровський почав відмовлятися від гетьманської булави, прагнучи отримати тільки гроші покійного гетьмана Мазепа. Як свідчить О. Оглоблин, А. Войнаровський був не проти кандидатури П. Орлика на гетьманство [15, с. 336].

Отже, кандидатів виявилось мало. Войнаровський сам ухилився від гетьманства, К. Гордієнко не мав достатньої підтримки, оскільки був молодий і маловідомий. Тому логічно, що на перше місце виступив генеральний писар Пилип Орлик. Безперечно, найвидатніша людина серед емігрантів. Була ще

й кандидатура Дмитра Горленка, але він не користувався популярністю, тому його кандидатура була одразу й знята.

М. Костомаров припускав, що Орлик і Войнаровський виступали один проти одного як претенденти, і що спір між ними доходив до того, що Орлик підозривав Войнаровського в “замислах на своє життя” [8, с. 132]. Однак, як відомо, ці суперечки виникали через дружину Войнаровського, яка прагнула захопити всі гроші та маєтки гетьмана Мазепи.

Вирішальним було й те, що шведський король зупинив свій вибір на П. Орлику. Войнаровський радий був з цього і пообіцяв йому 3000 дукатів (1 дукат = 3,44 золота), коли той прийме запропоновану йому посаду.

П. Орлик довго вагався і з нелегким серцем перебирав на себе відповідальний пост керманіча української політики за кордоном. Також одразу було затверджено і нову генеральну старшину: генеральним обозним (як і раніше) був І. Ломиковський, генеральним суддею став К. Довгополий, генеральним писарем – І. Максимович, генеральними осавулами – Г. Герцик, Ф. Мирович. Свої посади залишили за собою кошовий отаман Кость Гордієнко та полковник Дмитро Горленко [14. - 1998. - № 12 (березень)].

Переїняття гетьманської булави, хоч і в еміграційних умовах, вимагало значних витратків: чого коштувала сама репрезентація, зносини з різними урядами, дипломатична праця діяльність турків і татар. Але не тільки матеріальний фактор відіграв роль. Політична ситуація була поки що не зовсім сприятливою для Орлика. Сам Карл XII із залишками свого війська був у певній мірі емігрантом на турецькій території, а інших союзників не було. Туреччина ще не була готовою воювати проти Росії. Наважившись прийняти цей пост, Орлик приносив своє приватне життя в жертву патріотичним завданням своєї батьківщини, як він їх розумів. Однак, на думку В. Різниченка, саме Орлик був тою людиною, що найбільш відповідала вимогам української політики того грізного часу, і як людина, що, стоячи дуже близько за родом своєї праці до особи Мазепи і користуючись його любов'ю, найкраще була знайома з думками і намірами покійного гетьмана і посвячена у всі справи тодішньої української дипломатії [16, с. 18]. Від шведів Орлик вимагав однозначної і повної підтримки і добився від Карла XII гарантії забезпечення України обіцянкою доти не складати зброї, поки не будуть визволені з-під Росії Україна і козацтво. Ця гарантія (асекюрація) відома нам під датою 10 травня 1710 р. Карл XII виставив формальний диплом (“*Diploma assecuratorium pro Duce et Exercitu Zaporoviensi*”), в ньому він хвалить Орлика та “волелюбний український народ, котрий страждає під ігом московського панування” і обіцяє, доки український народ не здобуде своєї волі, не складати зброї проти російського царя та боронити цілісність кордонів України і боротися з спільним ворогом, чим значно підкріпив нового гетьмана на початку його діяльності. “Ми Карл XII... перед двома літами наклонені просьбами Мазепи і провідників українського народу й війська запорозького, забажали визволити пригноблений народ з ганебної неволі і тяжкого тиранського

ярма московського царя... Отже, і тепер, коли по смерті Мазепи його правним наслідником в гетьманство став Пилип Орлик..., заявляємо, що ми жаліємо над долею сего славного народу та готові ужити всяких енергійних заходів, щоби пригноблену Україну... висвободити з під ворожого панування...” [7, с. 9]. Отже, цим документом Карл XII підтверджував права та привілеї Війська Запорозького, а також зобов'язувався бути гарантом незалежності України та її кордонів.

Дещо пізніше П. Орлик писав до шведської королеви Ульріки Елеонори у 1719 р.: “Войнаровський, наперекір правам і звичаям, мав у своїх руках усі публічні фонди, завдяки ласці й допомозі своїх приятелів, яких він з'єднав собі підкупом. Я мовчав, хоч ціла моя істота вояка протестувала проти цього мовчання”. (Можливо, йдеться про двох людей: Понятовського і Бистрицького) [15, с. 336].

Та й про те, що генеральний писар не прагнув булави, свідчить його лист, в якому він запевняє: “Я не просив собі гідності гетьмана; я прийняв її на розказ його величності Карла XII, і не маючи публічних фондів для ведення справ, вкладав у те власні гроші” [15, с. 329].

При вступі на посаду гетьмана Пилип Орлик уклав з Військом Запорозьким договір “на вікопомну Війська Запорозького та всього народу малоросійського пам'ятку та славу” [12. - 1990. - № 11. - С 19]. Мета цього договору – вироблення законів правління не тільки для нинішнього гетьмана П. Орлика, „але щоб й майбутні гетьмани Війська Запорозького свято зберігали їх” [12. - 1990. - № 11. - С 19].

Обираючи Орлика гетьманом, генеральна старшина й кошовий отаман Запорожжя уклали з новим гетьманом “договір і постанову” – “*Pacta et Constitutiones legum libertatumque Exercitus Zaporoviensis*”, відомі в історії під іменем Бендерської Конституції 5 квітня 1710 р. [15, с. 330]. Того ж дня Пилип Орлик склав урочисту присягу на вірність Україні та її новій конституції.

Бендерська конституція Української козацької держави, ця вікопомна пам'ятка української державно-політичної думки XVII-XVIII ст., була наслідком компромісу трьох основних українських політичних сил, що довгі десятиліття змагались між собою на батьківщині й тепер, після поразки у війні з Московією, опинились у нових умовах на еміграції: гетьманат – як зверхня влада Української держави; старшина, як її провідна верства; Запорожжя – як її на той час єдина військова сила. Суперечливі інтереси цих чинників були гармонійно погоджені в державно-правовому акті, що мав бути конституцією України і, разом з тим, “маніфестом державної волі української нації перед цілим культурним світом” [15, с. 330].

Це була Конституція для України на майбутні часи, яка за своїм змістом мала явно республіканський характер. Вона складалася з преамбули та 16 пунктів, яку можна поділити на кілька тематичних розділів.

Преамбула до Конституції являє собою надзвичайно цікавий історичний документ, в якому подана коротка історія України та споконвічне прагнення народу до самостійності.

Однак, як відомо, до здійснення умов Конституції так і не дійшло. Проте сам факт розробки й затвердження цього фундаментального документа – власне, Основного закону країни – мав велике значення.

Отже, П. Орлик став гетьманом через сім місяців після смерті Івана Мазепи, але він мав владу не тільки в еміграції. Як стверджує Т.Чухліб [19] на основі аналізу документів, влада гетьмана Пилипа Орлика протягом майже чотирьох років (1710-1713) визнавалася легітимною на Правобережній Україні як з внутрішньополітичної, так і з міжнародно-правової точок зору.

Важливими в той час були його стосунки зі шведським королем, а також турецьким султаном і кримським ханом. З ними він укладав військові та дипломатичні союзи заради головного політичного завдання свого уряду – утвердження гетьманської влади в Україні та об'єднання всіх її земель під єдиною булавою.

Обрання П. Орлика на гетьманство при підтримці шведського короля Карла XII обумовило “вимагання” гетьманом у північноєвропейського монарха гарантій щодо протекції над Україною, поки з неї не буде зняте “московське ярмо” і вона не повернеться до своїх давніх “вольностей”. Майже через місяць після виборів, 10 травня 1710 р., Карл XII надав такий гарантійний документ гетьману. Згідно з влучним висловом Б.Крупницького, цим актом король Швеції не тільки підтверджував права та привілеї Війська Запорозького, а також ставав гарантом незалежності України та її кордонів [10, с. 37].

Так П. Орлик продовжив курс свого попередника гетьмана І.Мазепи на визнання шведської протекції. Про це свідчили й самі “*Racta et Constitutiones...*”, де, зокрема, зазначалося: “... Мазепа, поставши правдою та ревністю за цілість Вітчизни... віддався в незламну оборону найяснішого короля, його милості шведського Карла Дванадцятого... осиротіле після смерті свого найпершого регіментаря Запорозьке військо, не покидаючи прагнути бажаної собі свободи і покладаючи сталу надію на Божу поміч у протекції найяснішого короля, його милості, шведського... і погоджуючись у тому з волею найяснішого протектора нашого, королівської величності шведської, обрати собі нового гетьмана... Пилипа Орлика, достойного тієї гетьманської честі, під сей важкий час спроможного той гетьманський уряд двигати, управляти і при Божій помочі і при протекції найяснішої королівської величності...” [18. – 1990. – 12 лип.]. Також у преамбулі цього документа вказувалися й причини, які спонукали українського гетьмана перейти під монаршу владу Карла XII Густава: “...Запорозьке військо вдалося під протекцію найяснішої королівської величності шведської і тепер її міцно й непорушне тримається ні для чого іншого, тільки для поправи й підняття впадлих своїх прав та вольностей військових...” [18. – 1990. – 12 лип.]. Варто відзначити, що хоча внаслідок постійних воєнних дій реалізація положень угоди була досить обмежена, однак, очевидно, протягом декількох років вони частково діяли на теренах Правобережної України.

П. Орлик, який протягом довгих десятиліть (1714-1742) перебував у еміграції, ніколи не зрікався задекларованої у 1710 р. протекції королю Швеції. Російський дослідник В. Артамонов відзначав, що кордони “незалежної Української Речі Посполитої”, яка перебувала під протекторатом Швеції та використовувала захист, союз і військову допомогу Османської імперії й Криму, повинні були охоплювати Лівобережну, Сіверську, Слобідську, а також всю Правобережну Україну з традиційним кордоном по р. Случ. Окрім того, українському гетьманові мали підпорядковуватися донці-некрасівці й області Війська Донського [2, с. 51]. Незважаючи на поразку під Полтавою у 1709 р., король Карл XII Густав будував плани щодо відновлення втрачених позицій й відвоювання в російського царя спочатку Правобережжя, а згодом і всієї України. Також, як пише Б.Крупницький, Карл XII дійсно не відмовлявся від допомоги козакам, він навіть позичав гроші, де тільки міг. “У жидівських, вірменських, грецьких купців та банків, у Войнаровського” тощо. Сам турецький уряд постачав щоденну суму 500 талерів [10, с. 20].

Разом з турецьким султаном він планував здійснити похід на Київ. 1 грудня 1710 р. у похідній резиденції шведського монарха в Бендерах відбулася нарада за участю гетьмана П. Орлика, кримського хана Девлет-Гірея і Ю.Потоцького – представника “опозиційного” польського короля С.Лещинського, де було узгоджено майбутню військову операцію щодо оволодіння Україною [10. с. 31].

У зв'язку з цим Орлик розпочав активну діяльність у двох напрямках. По-перше, він посилав в Україну своїх представників, які мали розповсюджувати серед населення гетьманські універсали із закликом визнавати його владу та вербувати серед місцевої старшини прихильників ідеї відмови від російського протекторату й переходу під Шведську корону. По-друге, гетьман проводив переговори з ханом Девлет-Гіреем і висилав своїх послів до Османської імперії, де ті за допомогою французького резидента у Стамбулі Дезаєра добилися, зрештою, у султана Агмеда II оголошення війни Росії [19, с. 338-341].

Отже, після Полтавської битви (27 червня 1709), яка стала катастрофою для України, політичні плани гетьмана Мазепи та його однодумців були зруйновані. Сам гетьман І.Мазепа і його послідовники змушені були рятуватися втечею на чужу територію – нею стало м. Бендери на Турецькій території. Саме тут після смерті І.Мазепи почали формувати органи правління першої української політичної еміграції.

Джерела та література:

1. Андрусак М. Зв'язки Мазепи з Станиславом Лещинським та Карлом XII // Записки Наукового Товариства ім. Шевченка. – Львів, 1933. – Т. 152. – С.35-61; 2. Артамонов В. Россия и Речь Посполитая после Полтавской победы (1709-1714) / Отв.ред. Г.А. Некрасов: АН СССР, Ин-т истории СССР. – М.: Наука, 1990. – 205 с.; 3. Важкий шлях перша половина XVIII ст.: Збірник наукових праць / Упорядник В.М.Горобець. – К.: Україна, 2002 – 382 с.; 4. Возняк М. Бендерська комісія по смерті Мазепи // Мазепа. – Варшава, 1938. – Т.1. – С. 107-183; Готвальд В. Мазепа // Мазепа. – К.: Мистецтво, 1993. – С.9-85; 5. Єнсен А. Мазепа: історичні картини – К.: Український письменник, 1992. – 203 с.; 6. Колесса Ф. Матеріяли до історії Козаччини з рр. 1709-1722. Зібрані в шведським державним архіві в Штокгольмі. – Львів:

Друкарня Івана Айхельберга, 1910. – 35 с.; 7. Костомаров М. Мазепа. – М.: Республіка, 1992. – 334 с.; 8. Кресін О. Політико-правова спадщина української політичної еміграції першої половини XVIII ст. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, 2001. – 468 с.; 9. Крупницький Б.Д. Гетьман Пилип Орлик 1672-1742. – К.: Дніпро, 1991. – 79с.; 10. Луців В. Гетьман Іван Мазепа. – Торонто, 1954. – 126 с.; 11. Маловідомий договір козаків // Знання і праця. – 1991. - № 11. – С. 18-19.; 12. Малоизвестные источники по истории Северной войны (Дневник Д.Крмана) // Вопросы истории. – 1976. – № 12. – С. 93-111.; 13. Мельник Л.Г. Конституція України-Гетьманщини 1710 року // Історія України. – 1988. – №12 (березень); Оглоблин О. Гетьман Іван Мазепа та його доба. – Нью-Йорк-Київ, Львів, Париж, Торонто, 2001. – 464 с.; 14. Різниченко В. Пилип Орлик – гетьман України. – К.: Український письменник, 1996. – С. 5-117.; Субтельний О. Мазепинці. Український сепаратизм на початку XVIII ст. – К.: Либідь, 1994. – 160 с.; 15. Угода та Конституція Пилипа Орлика // Літературна Україна. – 12 липня 1990. – С.5.; 16. Чухліб Т. В. Гетьмани і Монархи. Українська держава в міжнародних відносинах 1648-1714. – Київ-Нью-Йорк: Інститут історії України НАНУ, 2003. – 518 с.; 17. Шандрик П. Полтавська битва та її наслідки для України // Іван Мазепа і Москва; історичні розвідки і статті. – К., Рада, 1994. – С. 74-76.

Yatseniuk G.

Forming of the Authority of First Ukrainian Political Emigration at 1710

This article is about forming of first emigration government led by Pylyp Orlyk. Also article highlights the problems connected with initial activity of emigration government and submits short biographical facts mainly about leaders of the first emigrational government.

Key words: emigration, The Poltava accident, hetman-emigrant, Cossacks, Cossacks army.

УДК 94(477): 7.071.1 Бойчук

© А. Голубнич (Київ)

МИХАЙЛО БОЙЧУК І ПАРИЖ

В статті акцентується увага на впливі атмосфери столиці Франції на процес формування мировоззрення видаючогося українського художника-монументаліста, основателя самобитного стилю – неовізантизм, Михайла Львовича Бойчука.

Ключові слова: неовізантизм, М.Бойчук, Париж, самовизначення, світогляд.

Однією з найяскравіших постатей у мистецтві України ХХ століття по праву можна вважати Михайла Львовича Бойчука. Він став засновником самобутнього стилю “неовізантизм”, в основу якого було покладено сприйняття традиції іконопису в контексті його синтетичного поєднання з народною українською культурою. М. Бойчук був і обдарованим педагогом, мав значну кількість послідовників і учнів. Важливу роль у формуванні М. Бойчука як особистості і митця, зокрема, відіграло місто Париж. Адже на початку ХХ століття столиця Франції була головним осередком новітніх напрямків, стилів, течій мистецтва. Метою автора даної статті є простежити вплив атмосфери Парижа на світогляд М. Бойчука, довести, що саме це місто відіграло визначальну роль у процесі самовизначення його як митця.

Михайло Львович Бойчук пройшов досить не довгий, але й не легкий життєвий шлях. Про своє дитинство та юнацькі роки він згадує: “До 16 літ я був на селі. Пас корови й вівці. М'ясо там, в Терехівщині, наче досі князівську культуру, перд'європейську, на чисто національному українському ґрунті. Обряди грають найбільшу ціну в се-

лянському життю : коляди, веснянки, щедрівки тощо. Я зріс на цих впливах, кохаючись у співках. Найбільш з цього запозичив я духовних скарбів. З дитинства любив малярство. Хотів поучитися. Але не знав, не чув зовсім про які будь малярські школи. Хотів пізнати краски. Шукав церковних малярів, які б мені усе показали...” [5, с.10]. З допомогою Юліана Панькевича, який на той час заснував у Львові “Товариство для розвитку української штуки”, що спричинило піднесення мистецького і загальному, культурного життя українського населення, майбутній митець переїздить до Львова. “Рисував з природи, – згадує М.Бойчук, – Вони казали, що маю здібності. Показали мої рисунки Науковому товариству ім. Шевченка. Там зацікавилися і дали мені допомогу” [5, с.10]. Саме “Товариству імені Шевченка” належить особлива роль у відродженні українського національного мистецтва і формуванні нової генерації митців. З діяльністю “Товариства” у такому напрямі пов'язані перші кроки у професійній мистецькій діяльності М. Бойчука.

Варто зазначити, що для виховання національної свідомості українців, що перебували на територіях західноукраїнських земель, багато було зроблено греко-католицькою церквою під проводом митрополита Андрея Шептицького. Спілкування з Шептицьким призвело до надзвичайного зацікавлення Бойчуком історією українського іконопису, адже відродження інтересу художньої громадськості до ікони митрополит справедливо вважав важливим кроком на шляху до становлення української національної самосвідомості. Все це створювало особливу духовну атмосферу в регіоні, тотожну свідомим і підсвідомим аспектам тяжіння М.Бойчука до мистецької діяльності. У його “картині світу” міцно зберігся зв'язок з культурною пам'яттю поколінь, з візантійським і більш раннім, язичницького походження, корінням українського народного мистецтва. Це багато в чому спричинило його посилені інтерес до власних національних надбань [11].

Перед молодим митцем гостро постала необхідність у пізнанні основних досягнень європейської культури, дослідженні і усвідомленні шляхів її розвитку. Михайло Бойчук відвідав Відень, навчався у Кракові і Мюнхені, що значною мірою вплинуло на формування його світогляду як митця.

Навесні 1907 року митець відвідав Париж, де в перші місяці свого перебування малював по пам'яті образи, привезені з Далмації, де він перебував на службі в австрійській армії в Далмації. Ці малюнки побачив товариш Бойчука з Краківської академії, Бушек, і звернув увагу на те, що вони дуже схожі на сезанівські. З того часу Бойчук почав докладніше вивчати творчість Сезанна. Саме у рік приїзду майбутнього митця до столиці Франції відзначалася річниця смерті Сезанна. Широке визнання його досягнень у мистецтві, що прийшло наприкінці життя, після смерті ще більше зросло. Його досвід брали за основу представники головних авангардистських течій у мистецтві ХХ століття. Принципи сезаннівської системи виявились близькими і М. Бойчуку.

До Парижу М.Бойчук прибуває майже одночасно з О.Архипенком та значною кількістю російських і українських митців «першої хвилі» авангарду.

У Парижі він зібрав ініціативну групу молодих художників під назвою «Візантійська реновація».